

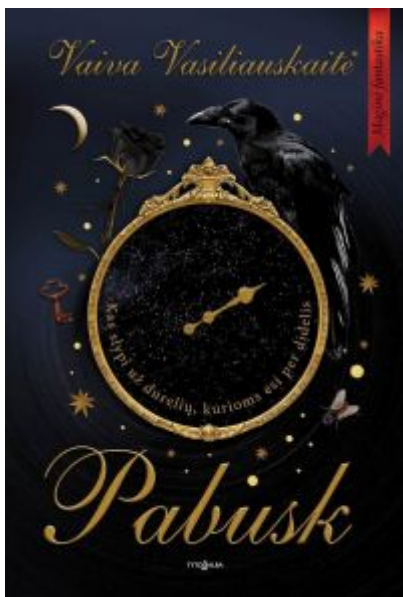
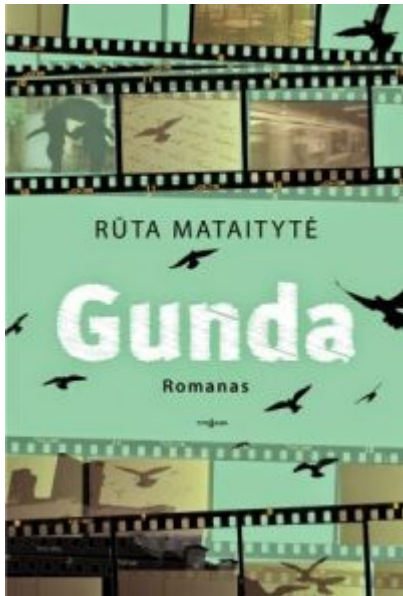

MARIJUS GAILIUS. MIS NEVYKĖLĖS RINKIMAI

Nesupraskit neteisingai - nevykėlės yra ne aptarsimų knygų autorės, o jų sukurtos pagrindinės veikėjos. Rinksimės tarp romanų epicentruose vaizduojamų (1) nevykusios šlykščios gyvos nelaimės, (2) paprastos storos nevykėlės ir (3) kvailos mažos mergaitės, pasiklydusios savo pačios baimių labirinte. Bet mums nesvarbu, kuri iš trijulės didesnė nevykėlė, mums juk įdomiausia, kiek sukurti charakteriai įtikinami ir meniški.

Būtina paminėti, kad herojės yra ne tik nevykėlės - jos dar ir emigrantės. Apskritai aktualųjį emigracinį moterišką romaną jau drąsiai galima skelbti šiuolaikinės literatūros požanriu. Vien šį dešimtmetį pasirodė naujųjų išseivių Gabijos Grušaitės „Neišsipildymas“ (2010), Aleksandros Fominos „Mes vakar buvome saloje“ (2011), Vaivos Rykštaitės „Kostiumų drama“ (2013), Unės Kaunaitės „Žmonės iš Alkapės“ (2014) ir dar, ir dar tikrai kažkurių praleidau.

O čia vien per metus - trys romanai. Iš tų, kurių nepraleidau.

Tikslumo dėlei dera pridurti, kad Vaivos Vasiliauskaitės baugščioji Alisa emigravo į kiek savitesnę vietą nei Airija ar Ispanija – ji išsikraustė į Stebuklų šalį. Taip taip, beveik tą pačią. Ir toks veikėjos žygis toliau, nei skraidina „Ryanair“, siūlo įdomesnę literatūrinę vilionę negu varganos, jau šabloninėmis virtusios lietuvio būties užsienyje proziškos deklaracijos.

Rūta Mataitytė. „Gunda“. - Vilnius: „Tyto alba“, 2015.

Pradėkime nuo top mis nevykėlės, nuo mis nevykėlės *universe*. Išėivijoje gyvenanti ir kurianti profesionali vertėja Mataitytė yra raštinga autorė, ir vietomis net galima patikėti, kad romane vaizduojama jauna mergina, retu vardu Gunda, emigravusi į Norvegiją, studijų metu užmezganti romantinį ryšį su savo dėstytoju ir pamažu (kaip ir autorė) išmokstanti vertėjos amato, yra tvirtai sukaltas ir išskleistas personažas. Autorė protarpiais pro paviršiaus pluta įsigrėžia į gana autentiškų ir psichologiškai išsamių veikėjų būsenų sluoksnį, kaip antai moters seksualinės savivokos aprašyme (p. 108), arba pasakojimą įpjauna giliau už „ką matau, tą dainuoju“ lygmenį – paminėtina gan grakšti knygos lapų šlamesio fenomenologija, veikėjai girdint garsus palapinėje (p. 77). Gausu žaismingų ir blaivių dialogų, pasitaiko vaiskių palyginimų: „Sniegas susitraukė tarsi ardoma vilnonė kojine“ (p. 252), arba intuityviai sukomponuotų alegorijų – įsimintina pasakotojos pastaba, kad šalyje, kur nekalbama mažiškinė formom, jos niekas nevadina Gundyte, todėl ji tampa Gunda – atseit subręsta (p. 141).

Bet atskirų geros prozos fragmentų nepakanka šitą romaną pavadinti kokybiška literatūra – kūrinio visuma skamba kaip užkimusio solisto į stiklainį atliekama arija, klausoma per traškantį radiją. Pirma, baisiai banalus siužetas ir filosofinė potekstė. Antra, girgžda kalbos raiška, logika ir sintaksė.

Tai va, mergina atvaro užsienin, mokslai, paskaitos, bendrabutis, ją dviračiu partrenkia dėstytojas, tada tarp jų mezgasi neva subtilus, tik nujaučiamas ryšys, kol po bendros kelionės jie apsisprendžia gyventi kartu. Herojė du kartus vos nežūsta ir per savo nepakenčiamą charakterį mažne praranda nuostabų vyrą, bet viskas baigiasi laimingai. Ir ilgai. Istorijos moralas (3 k.): „Nebijok gyvenimo, net tada, kai jis ne toks, kokio norėtum“ (p. 176), „gyvenimas nėra toks paprastas“ (p. 203), „Maniau, kad gyvenime taip nenutinka, bet, pasirodo, klydau“ (p. 263). Dabar traukiam nosinaites.

Dažnam skaitytojui turbūt keblu susitapatinti su pasakotoja, kuri atviru tekstu

save niekina ir yra infantili isterikė, vis skęstanti „į savo įsiūtį“ (p. 197). Nors ji stengiasi, pabrėždama žavingą savo uždarumą, psichologiškai motyvuoti, kodėl tokią nebrandžią partnerę pasirinko toks tobulas vyras Maikas, ši miglota pelenės archetipika neįtikina, nebent tai tas vyras, kuriam iki gyvo kaulo įsiėdęs norvegų feminizmas ir namuose reikia nepretenzingos, tik kartais aštriais dantukais pasikandžiojančios pelytės. Bet tokia versija romane nesiūloma. Ir pačiam Maikui negailima lėkštos leksikos: jis palyginamas su uola, jūra, oru, „kuris pripildė visas erdves, bet nesustabdė, netrukė augti svajonių pilims“ (p. 283), o daugiau ir nelabai aišku, koks jis iš tikro (na, daug šypsosi ir dėsto filosofiją).

Daug lėkštų žodžių, atsainiai parinktų veikėjų būsenoms apibūdinti. Kartais iš tokių žodžių sudurstyta visas skyrius: šit penkių puslapių „Istorijoje apie svajones“, kurios vien pavadinimas įpareigoja žadinti vaizduotę, realiai nieko neatsitinka, vyrauja nulinis vidinis ir išorinis vyksmas, nors net du kartus veikėjos kūnu bėga nubėga skruzdžių virtinės. Literatūrinės vertės būtų išlikę daugiau, manding, tą svajonių istoriją užrašius vienu paprastu sakiniu: Maikas pasiūlė Gundai tapti vertėja. Taip, romane nuolat kūnu laksto skruzdėlės, tekste jų lyg per invaziją – beveik nelieta jausmo, dėl kurio negalėtų kūnu bėgti šie šešiakojai vabzdžiai. Kad jos bent zuitų ar maršrutuotų! Jeigu neužtenka vabalų, kuriamos keliaaukštės metaforos, kurių logiką smagu panarstyti vien dėl filologinės pramogos. Vienoje išplėstinėje metaforoje stebuklo ir šventės reikšmė perkeliama į bilietą, kuris nukreipia į naują gyvenimo istorijos puslapį, turintį net skonį (p. 19), kitur darbas įsuka sraigtus, pasiekiančius lubas ir/ar viršūnę (p. 200), kivrčai įtempia karuselės ratą, kuris dar yra ir kaip virpanti styga (p. 236), o iš atrakintų durų prasiskleidžia slapčiausia gėlė (p. 338). Gėlė iš durų! Bet stakta ar vyriai, ar pačios durys buvo patręštos, duomenų nėra. Jau trečią kartą skaitau ir vis tiek juokiuosi – nelogiškos pseudovaizdingos metaforos sudaro linksmiausią knygos dalį.

Panašu, kad Mataitytės vaizduotė veikia savicenzūros režimu, kai sakiniai tekste tarytum praryja patys save, o būsenų sklaida įklimpsta į alinantį tiesmukumą: „Tai negali būti tikra, tai per baisu, kad būtų tikra“ (p. 90). Pavyzdžiui, skirtinguose teksto fragmentuose (p. 292, 306) aprašoma geležinkelio stotis – kitokiais žodžiais, bet tarsi taip pat. Gal koją kiša vertėjos patirtis, išugdanti diskretiškumo

refleksą? Nors originalesnis pasakojimo tembras būtent pasigirsta fragmentuose iš teismo salių, kur veikeja dirba vertėja ir yra priversta emociškai atsiriboti nuo kitų likimų sukeliama kaltės ir bausmės siaubo: „Tuomet ir aš jaučiuosi truputėli kalta, prisilietusi prie šių liūdnu istorijų. Esu prisisunkusi jų kvapo“ (p. 303). Maloniai ir lengvai skaitosi veikėjos dialogai su mažamete – autorė galėtų kurti vaikams.

Fantazuoju: jeigu „Gunda“ būtų istorija apie mergaitę, kuriai vertėja dirbanti mama kas vakarą iš teismo salės parneša baisių istorijų? Kartą nutylimų, kartą išsipasakojamų. Toks potencialas, o dabar tik apypigė melodrama, tik šabloniniai charakteriai ir trafaretinis siužetas, „tik nuobodūs laukai ir tiesus kaip styga kelias“ (p. 88).

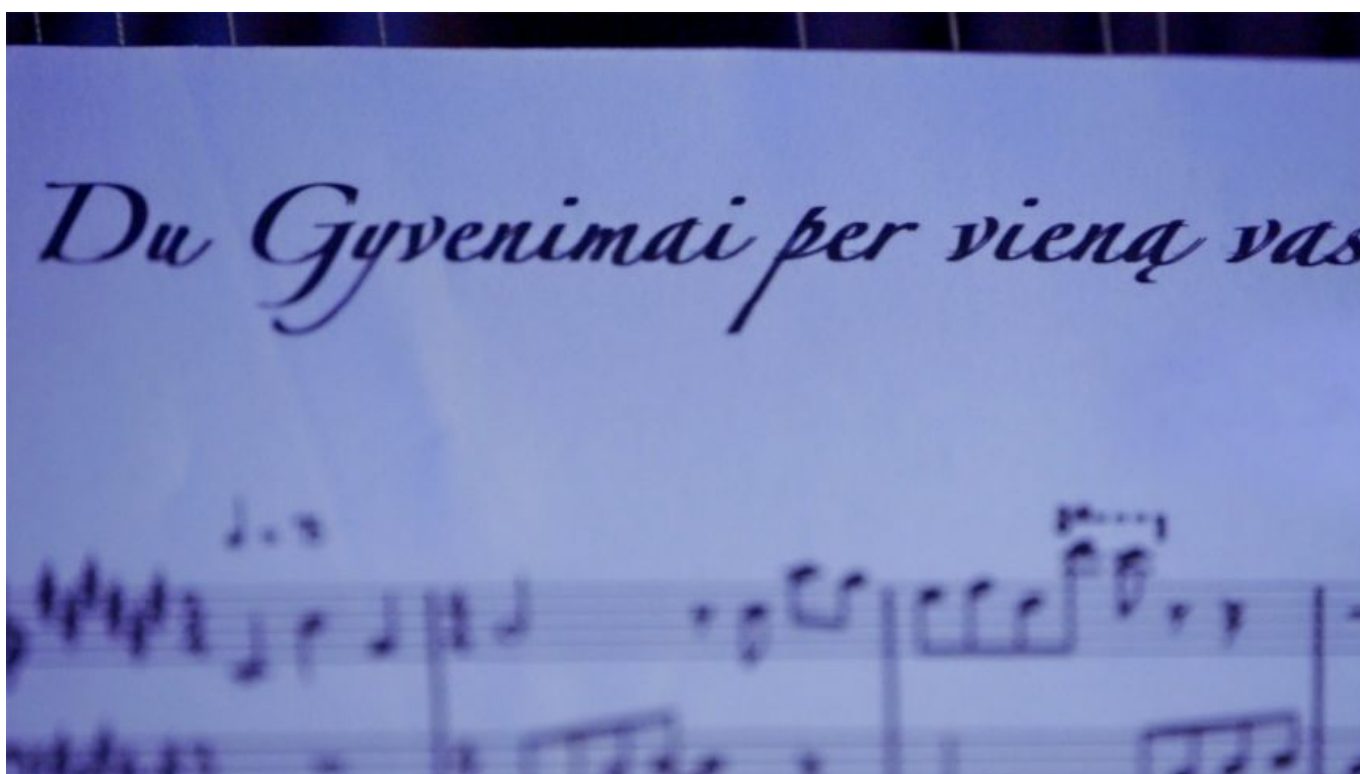
Akvilė Kavaliauskaitė. „Du gyvenimai per vieną vasarą“. - Vilnius: „Alma littera“, 2015.

Jeigu lietuvių autoriaus knygos nesinori mesti į šalį po kelių puslapių, tai jau geras požymis ir pažadas. O Kavaliauskaitės knygą miela suskaityti iki pat galo, sučiulpti iki paskutinio kaulelio, nes ji lengvai lenda. Nors pagrindinė veikėja Laura, kaip ir Gunda, yra nevykėlė emigrantė, ji dėl savo trūkumų ir traumų negraūžia pernelyg nagų, nerezignuoja, o gyvena ir tiek – net porą gyvenimų. Kavaliauskaitės Laura turbūt nėra tokia silpna ir taip gentiškai „brokuota“ lietuvė iš kito romano. Dar pridėkim, kad mergina emigruoja į saulėtąją Ispaniją, o ne į lietingąją Norvegiją – atitinkama geografinė erdvė ir literatūriniam personažui gali suteikti daugiau dvasinės šviesos ir optimizmo.

Kažkada perspektyvi jauna pianistė, metusi visus mokslus, susideda su gerokai vyresniu vyru, kuris, pasirodo, serga psichine liga, ir draugystei žlugus ji pabėga į užsienį, kur grįžta prie muzikavimo ir susidraugauja su vyresniu rūpestingu vyru, tik jau ne romantiškai, o platoniškai. Naratyvas konstruojamas dviejų linijų („gyvenimų“) principu: Ispanijoje bandanti įsitvirtinti mergina atskleidžia bičiuliui barmeniui, kuris kadaise dirbo psichologu, savo didžiąją pirmosios meilės ir netekties istoriją – esamuoju laiku prie baro ar paplūdimyje draugo teikiamos „konsultacijos“ atvykėlei ir sudaro pasakojimo praėjusio laiko klodą. Paprasta, bet veiksminga konstrukcija.

Autorės stilius neįmantrus, netgi neutralus, kaip įprasta sakyti, „žurnalistinis“. Jai puikiai sekasi parinkti šmaikščius ir tekstą paspalvinančius palyginimus: „Moterų

eilė jau buvo tokia didelė, kad jų balsų būtų pakakę referendumui laimėti“ (p. 36). Vietomis įterpiama simbolių, papildančių veikėjų elgesio motyvus ir suteikiančių daugiau svorio įvardijamoms būsenoms: Lauros santykių su pirmuoju draugu griūtis gretinama su medžiu nukapotomis šakomis (p. 185). Arba štai protarpiais vidiniai veikėjos išgyvenimai tarsi pereina į išorę, aplinkos detalės siejamos su dvasinės būsenos pokyčiais ir savirefleksija, kaip gana jautriai pavaizduota aikštės aprašyme (p. 174). Romane pasitaiko, jog trumputis dialogas perteikia daugiau subtilių psichologinių niuansų negu išsamiausias aprašymas: kompaktiškai sukonstruotas Lauros ir jos buvusio meilužio Polo pokalbis yra pritvinkęs neišsakomos įtampos ir paniekos (p. 157).

Didžiausia autorės stiprybė – sąmojis ir blaivus protas. Skirtingai negu Mataitytės Gunda, Kavaliauskaitės Laura nesileidžia verkšlenti ir rankų gražyti. Kai „Gundoje“ rimtu tonu užsimenama, kad veikėjos gyvenimas primena knygą, tai „Dviejuose gyvenimuose“ iš šitos klišės, jog atitinkamo asmens gyvenimas yra vertas romano, tik pasijuokiamas: „Mano gyvenimas pernelyg geras knygai“ (p. 263). Tad Gundos bendraamžė Laura – savikritiška, adekvati, sėkmingai bręstanti moteris – yra simpatiškas ir, ko gero, įkvepiantis personažas.

Viktorija Daujotytė yra atkreipusi dėmesį, kad „moterų romanai iš tiesų labai priartėjo prie gyvenimo nuotykių aprašymų. (...) Literatūros romano vietą užima banalūs, lėkšti pasakojimai apie gyvenimą“. Prieš dešimtmetį pirmajai A. Fominos

knygai skirtoje recenzijoje „Literatūroje ir mene“ Elena Bukelienė buvo užsiminusi, kad „rimtai prozai neužtenka gyvenimo išorei pastabios akies ir šmaikštaus žaidybiškumo“. Abiejų profesorių pastabos tinka ir Kavaliauskaitės romanui: tai lėkštas nuotykių aprašymas, kupinas šmaikštaus žaidybiškumo. Bet būtų juokinga ir beprasmiška iš šitos knygos reikalauti daugiau: „Du gyvenimai“ yra šauni dramatinė komedija, neįpareigojantis skaitinys atostogoms ar savaitgaliui.

Vaiva Vasiliauskaitė. „Pabuska“. - Vilnius: „Tyto alba“, 2015.

Po dviejų aptartųjų *užrašytų* romanų, aštuoniolikmetė Vasiliauskaitė nukreipia prie *sukurto* romano: paaugliams skirta maginės fantastikos žanro knyga išsūpuota iš svaiginančio mokyklinio amžiaus autorės vaizduotės šėlo. Romanas yra nelyg paliudijimas, kiek paauglystėje išsiskiria kūrybiškos, net sprogstamos energijos, kurią galima nukreipti ir gan nepopuliaria tarp bendraamžių kryptimi – knygai parašyti.

Vasiliauskaitė užrašo mokyklinio amžiaus merginos Alisos nuotykių istoriją, įtraukdama Lewiso Carrollio Alisos intertekstą, ir pasiūlo dar daugiau – ne vien stebuklinį lygmenį, bet ir psichologinį: „Pabuska“ siekia toliau nei gana griežtą rėmą turintis maginės fantastikos žanras – tai ir ganėtinai motyvuotas psichologinis romanas, paauglės brandos genezė. Alisa yra Gundos ir Lauros literatūrinė bendražygė, tik jaunesnė – ji irgi išgyvena dvasinį kismą, kad daugiau suprastų apie save ir pasaulį. Autorė plačiu mostu išskleidžia paprastą ir kartu nuostabią alegoriją: maginiame pasaulyje blogis pirmauja arba įsigali, jeigu žmonės nesusitvarko su vidine realybe, jeigu neišsikalba ir neatskleidžia savo jausmų. Kitaip sakant, Alisos Stebuklų šalyje patiriamų nuotykių pavojus priklauso nuo jos emocinės brandos: „Jei tylėsiu, bus dar blogiau“ (p. 140). Giminišką idėją ekranuose 2015 m. pristatė ir hollywoodinės mokslinės fantastikos filmas paaugliams „Rytojaus žemė“, pagal kurią planetos likimas tiesiogiai priklauso nuo žmonių tikėjimo ir optimizmo, t. y. Žemei išnykimo grėsmė iškyla dėl to, kad žmonės Apokalipsės laukia ir jos tikisi (toks tarytum dvasinio ir fizinio pasaulio energijos tvermės dėsnis). Vasiliauskaitė sąmojingai veikėjų lūpomis apibūdina išsikalbėjimo apie emocinius sunkumus svarbą: „Kiekvieną svarbią istoriją verta papasakoti (...). O tas, kurias nori nuslėpti, – labiausiai“ (p. 89).

Stiliumi ir intrigos dozavimu knyga yra nevienalytė, vis dėlto kai kurie fragmentai pakeri, įtraukia. Galbūt prisiekusiems *fantasy* ekspertams, kurie „Harių Poterių“ ir „Žiedų valdovų“ veikėjų vardus žino geriau už Ministrų kabineto sudėtį,

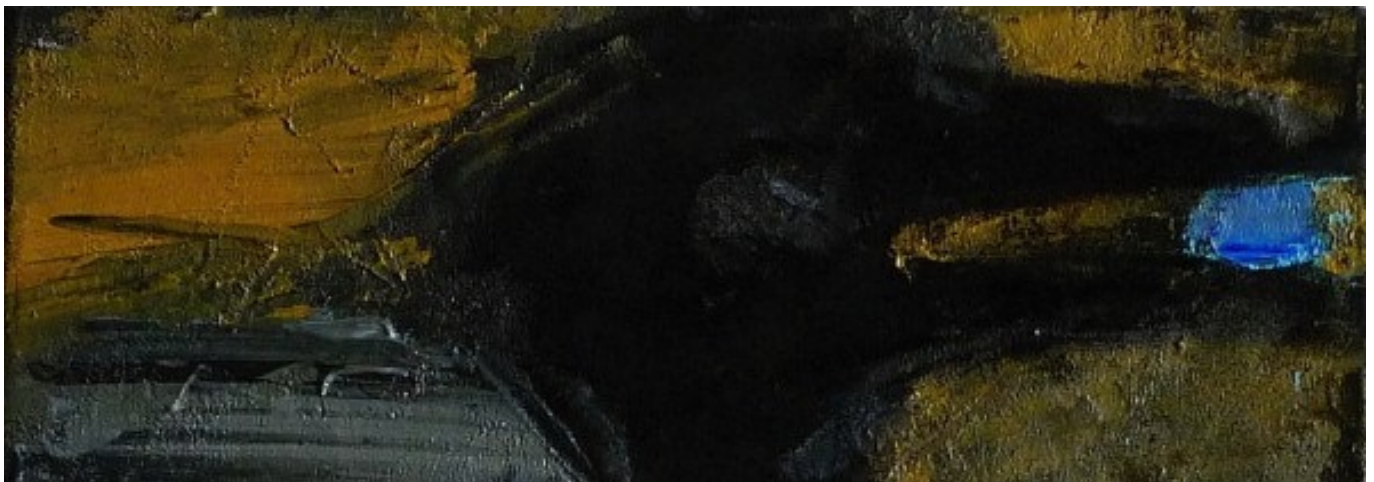
išradingiausios romano scenos ir nepadarytų didelio išpūdžio, bet fantastikos diletantui keletas Vasiliauskaitės išradimų pasirodys gal net verti patento. Kaip originalioji Alisa, lietuviškoji irgi patenka į neįprastą Arbatėlės renginį miške, kuriame veikėjai vis laukia, bet taip ir nesulaukia atvykstant svečių: sunkiai apčiuopiamo tarytum bergždžio laukimo nuotaika mažumėlę primena Luiso Buñuelio filmus. Deja, autorė paleidžia pasakojimo intrigą kažkur iš Arbatėlės mįslingai prapuolusį veikėją Filipą mechaniškai grąžindama į veiksmą (p. 74). Įtraukiantis epizodas, turintis trilerio elementų, įvyksta krautuvėlėje, kur Alisos valią užvaldo užburiantis amuletas, o nuo piktų kerų išgelbėja Filipas (p. 137). Veikėjai naudojami fiziniiais magijos atributais, pavyzdžiui, duris į kitas erdves atveriančia kreida, arba dar įdomesniais, psichologiniais: mintimis valdo aritmetikos burtą (p. 167), arba girdi išdykusią muziką, kuri iš tiesų yra ne melodija, o kvapas – kitos joslės kategorija (p. 163).

Vasiliauskaitės lipdomas magiško pasaulio statinys stovi gana tvirtai, tebūnie jis dėl prozinės meistrystės stokos dar ne cementinis, o tik gipsinis. Be kūrinio tikrovei būtinos magijos, autorė meta ir kitą burtą – gebėjimą vaizdingai užrašyti. Pavyzdžiui, pagrindinė herojė, užuot viens du elementariai žnektelėjusi į stebuklą pasaulin vedantį tamsos šulinį, elegantiškai pakeičia žvilgsnio kryptį: „Galbūt jau buvau pasiekusi šviesos greitį. Gal buvau tapusi krentančia žvaigžde. Gal kas nors, pamatęs mane, sugalvos norą ir nugyvens tokį gyvenimą, kokio negyvenau aš“ (p. 33). Kitame fragmente pasakotojos žvilgsnis, it kameros objektyvas, vienu metu apima daugybę kelių veikėjų gestų ir ištarčių (p. 290). Autorė gudriai palieka pasakojimo dviprasmybę, kai veikėjai arba paslaptingos jėgos žino daugiau už skaitytoją: Alisos pirmoji magiškame pasaulyje sutikta mergaitė Erina vis gąščiojasi ir žeria įspėjimus apie pavojų miške, nors grėsmės šaltinis neįvardijamas ir lieka už kadro, tad skaitytojui tenka kliautis nuojauta (p. 44–47). Kūrinio pabaiga irgi dvilypė – pažėrusi keletą užuominų, visų kartų skaitytojui atskleisti neskuba. Nors finalinėse scenose autorė išvengia banalaus tiesmukumo, neatskleidžia visų detalių, vis dėlto susidaro išpūdis, kad pati rašytoja ne iki galo suprato, ko norėjo iš savo veikėjų ir kūrinio atomazgos, tad prieš taikią bendruomenę įvykdyto Niekšūnų sąmokslų schema lieka miglota ir stokojanti logikos. Užtat ypač įsidėmėtinas ir turbūt stipriausias knygos epizodas, kai Alisa, likusi viena viešbutyje per baisią audrą, sutinka kitą paslaptinę gyventoją ir abejoja, pasitikėti juo ar ne. Skaitytojui irgi neaišku, ar nepažįstamasis yra gerietis ar blogietis – šitaip išlaikoma intriga ir įtampa: „Nuo kada patarnautojai lyg niekur nieko pažindinasi su svečiais?“ (p. 166) Beje, šitoje scenoje autorė per

niuansuotą dviejų veikėjų dialogą vėlų vakarą, už lango šėlstančios audros personifikavimą ir viešbučio atmosferos goslų aprašymą sukuria net subtilaus flirto nuojautą: „Dievinu istorijas. Bet ši... ji ypatinga. Ją absoliučiai būtina išgirsti... – jis paslaptinai patylėjo, – šią naktį“ (p. 170).

Autorės išradingumo arsenalą įrodo ir to paties reiškinių įvardijimas skirtingomis detalėmis (tai ne skruzdės, vis lakstančios po kūną). Paprasčiausiam rankų judesiui, suimant ar paleidžiant ugnies atributą turintį objektą, Vasiliauskaitė priskiria unikalių savybių: vienur ugnies kibirkštys gaudomos pirštais it aplink šokantys jonvabalai (p. 204), kitur paleisti žiedlapiai „virto mažomis ugnelėmis ir švelniai virpėdami apsupo plūduriuojančias gėles“ (p. 309), o iš rankų išsprūdusi žvaigždė „staiga užsidegė pačiais gražiausiais ugnies atspalviais ir žėručiais, kokius tik galėtų įsivaizduoti mirtingasis“ (p. 375). Vis dėlto per dažnai autorė pabėga lengviausiu keliu ir užuot paieškojusi vaizdingesnės ištarnos, pasitenkina būdvardžiu „keistas“ ar prieveiksmiu „keistai“, kabindama juos tiek prie vidinių būsenų, tiek prie aplinkos objektų, – romane tas piktžodis, it koks „ta prasme“ šnekamojoje kalboje, kyštelėtas beveik 50 kartų. O juk natūralu, kad stebukliniame pasaulyje viskas yra keista. Kiek erzina ir nuolat akcentuojamas siaubas, baimė ir nerimas – jausmai, kuriuos ištisai patiria *keistoje* tikrovėje atsidūrusi Alisa. Jeigu pasirodys antroji istorijos dalis, kaip žadama iš užuominos romano pabaigoje, mergaitė po tiek patirtų išgyvenimų tikriausiai gydysis nerviukus vaikų sanatorijoje „Gintaras“.

Truputį įvairiapusiškenis už Alisą, pats simpatiščiausias ir labiausiai išbaigtas romano charakteris Filipas, mielas ir sąmojingas psichopatas, nežymią hedonizmo gaidelę ir originaliosios Alisos atšvaitą turinčiais žodžiais paaiškina bendražygių misiją: „Nuotykiausiai pirma, o paaiškinimai paskui“ (p. 199). Jeigu gera knyga turi

humoro dėmenį, ji dar geresnė, o tokio ar anokio šmaikštumo romane pakanka. Norėdama pavaizduoti veikėjo nepritarimą, autorė pasirenka smagų gestą: „Meri nusitaikė iš tariamo pistoleto ir čia pat jį nupyškino“ (p. 360), arba dangaus raudonį palygina su pirmą kartą pabučiuota mergina (p. 151).

Be byrančios logikos kūrinio pabaigoje, autorė (ir redaktorė) paliko vieną ryškia klaidą, kai herojė atseit po ilgos pertraukos žvilgteli į veidrodį: „Kada paskutinįsyk mačiau save veidrodyje? Prieš tūkstantį metų“ (p. 275), nors iš tiesų bruožus gražinančiame atspindyje apžiūrinėjo save vos prieš keletą skyrių, romano laiku – prieš kelias dienas (p. 130). Apskritai romane juntama stipri redaktorės ranka, bet ir jos neužteko, kad knyga išeitų vientisesnė ir išlaikytų nuoseklų intrigos lygį – užuot sukę skaitytojus nestojančioje nuotykių karuselėje, veikėjai leidžia sau niekus tauzyti ir šiaip veikti nei šį, nei tą. Bet tai galima nurašyti į pradedančios (nuo 12 metų šią knygą rašyti pradėjusios!) autorės mokymosi kurti prozą nuostolius.

Šių metų lapkričio mėnesį Carrollio Alisai suėjo 150 metų. Vasiliauskaitės romanas „Pabusk“ vertintinas kaip reikšmingas ir sėkmingas simbolinis reveransas nemariajai veikėjai, vienam didžiausių personažų literatūros istorijoje. Šio gražaus jubiliejaus proga (ir ne tik) knygą verta atrasti Lietuvos paaugliams, tik labai apmaudu, kad kūrinio nepastebėjo Metų knygų penketukus sudaranti komisija, – „užsižaidus nepastebėti gudriai pastatyto pėstininko“ (p. 370) yra ne tik originaliosios ir lietuviškosios Alisų neapdairumas, bet ir praleista galimybė paskatinti jauną kūrėją.

Marijus Gailius

[Literatūra ir menas, 2015-12-04, nr. 3546.](#)

Literatūra·Menas
Kultūros svetainė